

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ХОМИЧ ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ

УДК 343.985:343.71

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ ШЛЯХОМ
ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ПРИЛАДІВ ОБЛІКУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального права та процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Таран Олена Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
Дрозд Валентина Георгіївна,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства

кандидат юридичних наук, доцент
Давиденко Валерій Степанович,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
професор кафедри управління безпекою,
правоохоронної та антикорупційної діяльності

Захист відбудеться 05 листопада 2020 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 05 жовтня 2020 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Д. О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Енергозабезпечення як основа розвитку господарства країни має надзвичайне значення для всіх його галузей. Чільне місце в енергобалансі України посідає природний газ, який у сукупності з вугіллям становить понад 60 %. Незважаючи на те, що основне споживання природного газу відбувається у промисловості, важливе значення має його використання в сільському господарстві, для опалення житлових будинків, як палива для машин, електростанцій, для роботи газових приладів і пристроїв тощо. Зростання вартості енергоносіїв на тлі зниження платоспроможності населення зумовили поширення випадків крадіжок природного газу споживачами, як правило, шляхом втручання в роботу приладів обліку. Більшість таких правопорушень виявляють газопостачальні підприємства під час перевірок. Вивчення матеріалів таких перевірок показало, що в багатьох випадках дії споживачів щодо втручання в роботу приладів обліку газу з метою його несанкціонованого (безоплатного або зі зниженою вартістю) використання містили ознаки кримінальних правопорушень, переважно крадіжок.

Згідно із Законом України «Про нафту і газ», газ визначається товарною продукцією (ст. 1). Особи ж винуваті в порушенні законодавства, що регулює діяльність у нафтогазовій галузі, несуть адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність (ст. 51). Водночас реагування правоохоронних органів на факти крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку залишається вкрай низьким. Зокрема, за офіційними даними ПАТ «Волингаз», 2017 р. оглянуто 2,7 тис. лічильників газу та виявлено 178 втручань (2018 р. – 2,3 тис. і 150; 2019 р. – 3,3 тис. і 226; станом на вересень 2020 р. – 3,1 тис. і 236)¹. Такі тенденції виявлено на прикладі інших газопостачальних підприємств. До Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) упродовж зазначеного періоду внесено відомості лише про 84 правопорушення цієї категорії, що загалом свідчить про неефективність заходів реагування правоохоронних органів на факти учинення крадіжок природного газу. Причинами цього є обмеженість засобів кримінально-правової охорони, а також відсутність належної методики розслідування правопорушень цієї категорії, основу якого становить встановлення даних про постачання та облік природного газу, роботу й технічні характеристики приладів обліку, за допомогою спеціальних знань, насамперед у галузі інженерії та криміналістики.

Зважаючи на відсутність цільових досліджень, присвячених питанням використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку, в основу наукових висновків, сформульованих у дисертації, покладено праці вітчизняних і зарубіжних учених із питань методики розслідування різних видів розкрадань – В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. І. Василичука, А. Ф. Волобуєва,

¹ Регіональна газова компанія «Волингаз». Офіційний сайт. URL: <https://vl.104.ua/ua/>.

В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. С. Давиденка, В. Г. Дрозд, А. П. Запотоцького, А. В. Іщенко, В. О. Коновалової, Н. І. Клименко, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Ю. Ю. Орлова, В. Л. Ортинського, Б. В. Романюка, М. Я. Сегая, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та інших, а також наукові праці й спеціальну літературу в галузі енергетики (З. С. Варналій, А. І. Вовченко, А. О. Гончарук, Т. І. Гринкевич, В. М. Гриньов, Б. М. Данилишин, І. А. Малярчук, Д. К. Прейгер, А. М. Семенченко, Ю. М. Харазішвілі та ін.).

Визнаючи вагомий внесок згаданих та інших науковців у розвиток криміналістичної методики й експертології, недослідженим залишається напрям використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку з урахуванням потреб криміналістичної, зокрема судово-експертної, практики, щодо встановлення події кримінального правопорушення, винуватості окремих осіб та інших обставин, що підлягають доказуванню. Зазначене визначає актуальність обраної проблематики, її наукову і практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942), Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р, та Плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 693-р), Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 р. та Плану заходів щодо її реалізації (наказ МВС України від 15 березня 2017 р. № 229), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки від 30 березня 2017 р. (протокол № 4) та уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 02 червня 2020 року (протокол № 12).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом

втручання в роботу приладів обліку. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *задач*:

- охарактеризувати стан наукового розроблення проблем використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку, розкрити поняття і зміст спеціальних знань у сфері постачання та обліку природного газу;

- обґрунтувати значення спеціальних знань для визначення предмета злочинного посягання, встановлення способу учинення злочину, пізнання слідової картини та інших обставин крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку;

- визначити специфіку консультативної допомоги спеціаліста, розкрити її зміст і значення для розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку;

- розкрити криміналістичне значення відомчої експертизи лічильників газу;

- охарактеризувати зміст діяльності спеціаліста у процесі проведення огляду лічильників під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку;

- встановити засади судової трасологічної експертизи приладів обліку природного газу;

- розкрити особливості експертизи приладів обліку шляхом дослідження пломб та слідів, які відображаються при несанкціонованому втручанні в роботу облікового механізму лічильників газу;

- визначити методику криміналістичного дослідження лічильників газу.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у зв'язку з використанням спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження є загальний *діалектичний метод* наукового пізнання дійсності, на основі якого всі явища досліджено у взаємозв'язку, у єдності їх соціального змісту і юридичної форми (у всіх розділах). Методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія) використано під час вивчення нормативно-правових актів, концепцій, позицій авторів з окремих питань, що входять до предмета дослідження, їх узагальнення та формулювання висновків (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1). Для виконання поставлених задач застосовувались спеціальні методи пізнання, зокрема: *історико-правовий* – при аналізі розвитку наукової думки щодо проблемних питань методики розслідування (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий* – для співставлення результатів наукових досліджень та концепцій у вітчизняній і зарубіжній науці, положень нормативних актів (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3); *структурно-функціональний* – для вивчення механізму слідоутворення при несанкціонованому демонтажі пломб (підрозділи 2.1, 2.3,

3.2, 3.3); *статистичний* – для вивчення експертних висновків та актів, складених працівниками газопостачальних компаній за фактами порушень правил користування природним газом (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.3); *експерименту* – для встановлення видів слідів, що утворюються при несанкціонованому зніманні пломби певним способом (підрозділи 3.2, 3.3); *спостереження* – для виявлення, аналізу слідів на пломбі, слідів на приладі обліку (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 84 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, пов'язані з різними способами незаконного впливу на газову мережу та прилади обліку газу (ч. 3 ст. 185 КК України; ст. 188¹ КК України) за період 2017 – вересень 2020 рр.; 93 висновки експертів з трасологічної експертизи; зведені дані опитування 120 слідчих і 128 судових експертів з Київської, Вінницької, Волинської, Запорізької, Львівської, Рівненської, Сумської, Харківської, Чернівецької областей; результати експертизи 1350 лічильників газу, проведених Регіональною газовою компанією «Волиньгаз», з яких 554 лічильники мали сліди втручання (за період 2015 – вересень 2020 рр.); інші технічні документи та результати діяльності газопостачальних підприємств; дані офіційної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. За результатами дослідження сформульовано низку нових наукових положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– визначено і конкретизовано специфіку використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку, зокрема консультативної допомоги спеціаліста (щодо будови, технічних характеристик, визначення способів втручання у роботу лічильників газу); відомчої експертизи лічильників газу (щодо отримання даних про відповідність засобу вимірювальної техніки/пломб параметрам, визначеним їх виробниками, умовам монтажу та експлуатації, їх цілісності чи відповідності метрологічним характеристикам, а також пересвідчення у відсутності інших ознак впливу на засіб вимірювальної техніки/пломбу, які можуть свідчити про втручання в засіб вимірювальної техніки/пломбу та викривлення результатів вимірювання; можливостей, меж і умов використання результатів цієї експертизи під час розслідування); залучення спеціаліста до проведення різних видів огляду лічильників природного газу (щодо окремих видів лічильників); призначення і проведення судово-трасологічної експертизи лічильників, пломб, знарядь та інструментів, які використовуються для незаконного втручання в роботу приладів обліку (щодо вирішення діагностичних та ідентифікаційних завдань);

- розкрито значення спеціальних знань у сфері постачання та обліку природного газу для вирішення завдань розслідування крадіжок шляхом втручання в роботу приладів обліку, зокрема для визначення предмета злочинного посягання, встановлення способу, слідової картини та інших обставин злочину;

- визначено і розкрито елементи методики криміналістичного дослідження лічильників газу як системи методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються у процесі дослідження одноразових контрольних пристроїв (пломб) та деталей і вузлів лічильника загалом і включають у себе попереднє, детальне (роздільне, порівняльне, експериментальне) дослідження; оцінку результатів та оформлення експертного висновку;

удосконалено:

- особливості використання спеціальних технічних знань у галузі обліку та споживання природного газу, надання послуг газопостачальними організаціями, застосування газовимірювальної техніки, а також нормативного регулювання зазначених сфер діяльності;

- положення криміналістичної методики розслідування розкрадань, пов'язаних із викраденням енергоносіїв, зокрема теплової та електричної енергії;

- рекомендації щодо залучення спеціаліста для надання консультативної і технічної допомоги при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з необхідністю огляду, вилучення та криміналістичного дослідження приладів обліку газу;

дістало подальший розвиток:

- наукові положення судової трасологічної експертизи приладів обліку природного газу у кримінальному провадженні з конкретизацією предмета, об'єктів та переліку запитань експертові;

- наукові підходи щодо можливостей використання відомчих документів і результатів контрольно-наглядової діяльності у кримінальному провадженні, зокрема криміналістичного значення відомчої експертизи лічильників газу;

- криміналістичні рекомендації щодо порядку проведення огляду складних технічних об'єктів із залученням спеціалістів шляхом розроблення відповідних рекомендацій для огляду лічильників газу та їх складових.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері – при подальшому дослідженні проблем, пов'язаних із використанням спеціальних знань при розслідуванні крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку (акт Національної академії внутрішніх справ від 13 березня 2020 р.);

практичній діяльності – для забезпечення проведення експертних досліджень лічильників природного газу (акт Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 24 квітня 2020 р.); довідка ДП «Волиньстандартметрологія» від 30 червня 2020 р.

№ 290/5-3; довідка ПАТ «Волиньгаз» від 12 вересня 2020 р.); під час удосконалення методичних рекомендацій з основ виявлення та розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладу обліку (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 18 червня 2020 р.);

освітньому процесі – під час підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також викладанні дисциплін «Криміналістика», «Судова трасологічна експертиза», «Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій» (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 03 вересня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачем самостійно. В окремих статтях, що підготовлені у співавторстві, власні розроблення дисертанта становлять на менше 90 %. Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Положення дисертаційного дослідження оприлюднено під час проведення XV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (Луцьк, 1-2 червня 2018 р.); XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (Луцьк, 14-15 червня 2019 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання криміналістики» (Київ, 20 грудня 2019 р.); міжнародного науково-практичного круглого столу «Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Київ, 19 лютого 2020 р.); XIV Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 12-13 травня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України, одна – в іноземному виданні, п'ять тез наукових повідомлень на міжнародних, всеукраїнських конференціях і засіданнях круглих столів, а також методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (212 найменувань на 19 сторінках) та чотирьох додатків (на 16 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, з яких основний текст дисертації – 160 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено стан її наукового розроблення; зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційної

роботи, розкрито її методологічні засади, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію та публікації результатів дослідження.

Розділ 1 «Загальна характеристика та можливості використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукового розроблення проблем використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. Поняття та зміст спеціальних знань у сфері постачання та обліку природного газу»* проаналізовано роботи вчених, які вивчали проблеми використання спеціальних знань як складової методики розслідування окремих видів розкрадань (В. І. Васишинчук, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Н. І. Клименко, В. В. Лисенко, О. В. Таран, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та ін.). Розкрито та проаналізовано низку спеціальних категорій («природний газ», «постачання природного газу», «облік природного газу», «газопостачальна організація», «споживач природного газу», «засіб вимірювальної техніки», «лічильник газу» та ін.), а також систему нормативних документів (спеціальні законодавчі акти про порядок регулювання відносин при наданні послуг у сфері газопостачання, підзаконні акти, локальні норми), які мають значення для розуміння змісту спеціальних знань у сфері обліку природного газу, та оцінено можливості їх використання для вирішення завдань досудового розслідування.

Визначено, що суб'єктами (носіями) спеціальних знань є фахівці (інженерно-технічні працівники, спеціалісти-криміналісти, експерти з метрології, представники органів державного нагляду і контролю), які відповідно до своєї професійної діяльності, навичок, досвіду обізнані про організацію і порядок діяльності щодо постачання та обліку природного газу, будову й функціональні характеристики деталей і вузлів лічильника газу, відповідних контрольних пристроїв. Завданнями використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку є встановлення обставин правопорушення про місце, спосіб, обстановку вчинення злочину, отримання та фіксація доказової інформації, зокрема щодо слідів та способу втручання в роботу приладів обліку, правильне й усебічне розуміння специфіки газопостачання та нормативних вимог про права й обов'язки різних суб'єктів, насамперед, споживачів та газопостачальної організації. Межі використання спеціальних знань визначаються завданнями кримінального провадження та нормативною регламентацією діяльності спеціаліста й експерта.

У підрозділі 1.2 *«Значення спеціальних знань для визначення предмета злочинного посягання, встановлення способу вчинення злочину, слідової картини та інших обставин крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку»* обґрунтовано, що встановлення обставин крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку потребує

використання спеціальних технічних знань про природний газ (як матеріальну цінність і товарну продукцію), порядок його постачання та обліку, а також суміжних криміналістичних та економічних знань.

Використання спеціальних знань у сфері постачання і обліку природного газу під час розслідування – це діяльність щодо залучення консультативної та практичної допомоги спеціаліста, проведення експертиз з метою встановлення обставин таємного викрадення природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку, а також опрацювання й аналіз матеріалів технічних досліджень і використання їх результатів для вирішення завдань розслідування.

За результатами опрацювання нормативних актів та матеріалів правозастосовної практики, технічної, економічної літератури як джерел спеціальних знань у сфері постачання та обліку природного газу й криміналістичної науки в контексті предмета дослідження (криміналістична характеристика злочину, використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, обставини, що підлягають встановленню (доказуванню), методика розслідування злочинів та ін.) виокремлено й охарактеризовано специфічні ознаки предмета злочинного посягання, способи вчинення крадіжок природного газу, визначено характеристику особи злочинця з урахуванням його знань про роботу приладів обліку природного газу, професійних навичок, обізнаності про конструкції газових мереж, способи впливу на газові мережі, газові лічильники, їх складові.

Обґрунтовано, що спеціальні знання у сфері постачання та обліку природного газу можуть бути використані й під час розслідування інших злочинів, пов'язаних з утручанням у роботу приладів обліку, як орієнтир або прикладні рекомендації, залежно від слідчих ситуацій.

Розділ 2 «Форми використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Консультативна допомога спеціаліста, її зміст і значення для розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку»* за результатами опрацювання спеціальної літератури, матеріалів правозастосовної практики і технічної документації сформульовано висновки та криміналістичні рекомендації щодо можливостей використання консультацій спеціалістів у сферах інженерії, криміналістики, метрології, державного технічного нагляду стосовно конструктивних характеристик та способів втручання в роботу приладів обліку, що призводять до уповільнення або зупинки їх функціонування, способів виявлення таких втручань, фіксації та вилучення специфічних слідів.

Опитані в межах дослідження спеціалісти підприємств газопостачання, які безпосередньо проводять огляд лічильників, вказали на недоліки конструкції приладів обліку (лічильників), що спрощують можливість втручання в їх роботу: наявність на корпусі лічильника з'єднувальних елементів (гвинтів), що легко демонтуються (76 %); виготовлення корпусу,

вузлів та деталей лічильника з матеріалу, який піддається впливу магнітного поля (65 %); кріплення облікового механізму зовні корпусу лічильника, що спрощує механічне втручання за допомогою предметів з тонкою робочою частиною (голка, дріт) (58 %); оглядове скло може бути піддане термічному та механічному впливу, замінні частини лічильника не у всіх випадках мають єдині рельєфні позначення, що унеможлиблює їх несанкціоновану заміну (55 %). Доведено, що інформація про конструктивні недоліки приладів обліку газу сприяє цілеспрямованому пошуку слідової та іншої інформації про злочин й обставини його вчинення.

У підрозділі 2.2 *«Криміналістичне значення відомчої експертизи лічильників газу»* проаналізовано порядок призначення і проведення відомчої (за наказом газопостачальної організації) експертизи лічильників газу з метою отримання даних щодо відповідності засобу вимірювальної техніки (пломб) параметрам, визначеним їх виробниками, умовам монтажу та експлуатації, їх цілісності чи відповідності метрологічним характеристикам, а також пересвідчення у відсутності інших ознак впливу на засіб вимірювальної техніки (пломбу), які можуть свідчити про неправомірне втручання та викривлення результатів вимірювання.

Особливість відомчих експертиз обумовлена специфікою об'єктів досліджень – пломбувальних пристроїв, їх рельєфних знаків та приладів обліку природного газу, результати яких використовувались при з'ясуванні факту та обставин несанкціонованого споживання природного газу та під час призначення судом стягнення завданих збитків.

Результати відомчої експертизи можуть бути враховані для ухвалення рішення про початок досудового розслідування, під час проведення слідчих (розшукових) дій, насамперед, огляду, обшуку, призначення судових експертиз. Методика та результати відомчої експертизи підлягають критичній оцінці та потребують перевірки і зіставлення їх з іншими матеріалами та обставинами провадження, оскільки така експертиза проводиться поза процесуальними межами, вона має орієнтуюче (інформаційне) значення.

У підрозділі 2.3 *«Участь спеціаліста в огляді лічильників природного газу під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку»* розкрито особливості роботи спеціаліста на прикладі огляду окремих типів лічильників (зокрема «Метрікс», «Галус», «Візар», «Інтергаз», «Октава», «Самгаз»), що орієнтований на виявлення характеру і локалізації пошкоджень, ознак зміни конструкції, невідповідності plomb та інших змін у приладі обліку.

Під час огляду лічильників газу, у яких застосовуються мастичні пломби, спеціаліст звертає увагу слідчого на конструкцію, матеріал, форму та розміри пломби; спосіб опломбування (із застосуванням пломбувального елемента чи без нього); відповідність способу встановлення пломби встановленим правилам: 1) стан поверхні пломби: характер поверхні, можливість читання рельєфного тексту (читається, не читається, читається частково); зміст маркувальних позначень, чіткість відображення рельєфу літер

і цифр тексту (контури штрихів літер і цифр); наявність механічних пошкоджень на зовнішній поверхні пломби; можливість забезпечення пломбувальної дії; 2) матеріал, колір, діаметр, довжина пломбувального елемента, його цілісність, міцність знаходження у мастичній масі; стан країв (контуру) пломби та предмета (гніздо, воронка), що безпосередньо контактує з мастичною масою; 3) огляд структури мастичної маси (колір, зернистість, крихкість); наявність сторонніх об'єктів (мікрочасток, мікрОВОЛОКОН тощо); наявність слідів термічного або хімічного впливу. Під час огляду лічильників типу «Самгаз» виявляються такі ознаки втручання: пошкодження полімерних частин корпусу та наскрізні отвори в оглядовому склі; пошкодження полімерних частин пломб з якірним механізмом замикання, що уможлиблює доступ до гвинтів кріплення та в подальшому зупинки облікового механізму; видимі сліди знімання та повторного перепломбування металевих пломб; нашарування речовини темного кольору на корпусі та шестернях облікового механізму від дії стороннього предмета; наявність сторонніх предметів під кришкою лічильного механізму (фрагменти металевого дроту, полімерні плівки та ін.).

Інформація стосовно опломбування приладів обліку, використання пломбувальних пристроїв, можливості виявлення втручань мають значення для встановлення обставин правопорушення та під час проведення експертизи.

Розділ 3 «Судова трасологічна експертиза приладів обліку природного газу» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Засади судової трасологічної експертизи приладів обліку природного газу» зазначено вимоги до постанови про призначення експертизи, порядок опису об'єктів, які направляються для проведення експертизи, вказано про дозвіл на пошкодження або знищення об'єкта (якщо це потрібно), порядок та вимоги до пакування об'єктів, права, обов'язки та відповідальність експерта, вимоги до висновку експерта.

Завдання трасологічної експертизи полягає у встановленні (діагностиці) стану приладу обліку газу, визначенні способу, механізму слідоутворення на приладі обліку газу, а також встановленні фактів, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних та деяких інших характеристик процесу слідоутворення, особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Охарактеризовано методи трасологічної експертизи: загальнонаукові (спостереження, вимірювання, опис, експеримент; порівняння; моделювання; реконструкція); спеціальні (візуальні, морфологічні, мікроскопічні, фотографічні, фізичні, хімічні, біологічні, математичні тощо). Виокремлено специфіку застосування експертом методів дослідження й технічних засобів на етапах попереднього, детального (роздільного, порівняльного та експериментального) дослідження, оцінювання результатів дослідження та формулювання висновків.

У підрозділі 3.2 «Експертиза приладів обліку шляхом дослідження пломб та слідів, які відображаються при несанкціонованому втручанні в роботу облікового механізму лічильників газу» визначено ідентифікаційні й діагностичні завдання експертизи пломб та слідів, що відображаються під час несанкціонованого втручання в роботу облікового механізму лічильників газу.

Запропоновано орієнтовний перелік запитань для проведення експертизи: 1. Ідентифікаційні: чи відповідають відтиски на пломбах наданого на дослідження лічильника відтискам пломб Держповірника, заводу виробника? Чи залишені відбитки на контактних поверхнях наданої на дослідження пломби матрицями плашок, наданих на дослідження лещат? 2. Діагностичні: чи є на пломбах в наданому на дослідженні лічильнику будь-які пошкодження? Унаслідок чого вони були утворені? Чи здійснювалося повторне пломбування первинного обтискання? Якщо так, то чим саме? У який спосіб відмикався (знімався) та повертався на місце даний контрольний пристрій? Чи були дотримані правила пломбування при накладанні даної пломби? Чи є пошкодження на зовнішніх поверхнях наданого на дослідження лічильника (корпусу, кришки, яка закриває лічильний механізм)? Якщо так, то чим вони залишені? Чи є пошкодження на внутрішніх частинах, елементах лічильного механізму (пошкодження шестерень, облікових коліс, магнітної муфти, захисної кришки та пошкоджень внутрішніх частин корпусу)? Якщо так, то чим вони залишені? Чи вказують виявлені сліди чи залишки сторонніх предметів на несанкціоноване втручання в роботу лічильного механізму?

Суттєвим недоліком призначення експертиз більшість опитаних назвали однобічність у формулюванні запитань, переважно стосовно зовнішнього стану пломб і способу їх пошкодження (63 %). Зазначене враховано під час підготовки відповідних методичних рекомендацій.

У підрозділі 3.3 «Методика криміналістичного дослідження лічильників газу» визначено особливості здійснення візуального огляду щодо цілісності конструкції та наявності запірних пристроїв (пломб), а саме: цілісність корпусу, відсутність тріщин та слідів змін конструкції; цілісність полімерної кришки, що закриває лічильний механізм; цілісність оглядового скла та видимих частин облікових коліс; наявність чи відсутність усіх запірних пристроїв (пломб), відповідно до типу лічильника; наявність сторонніх предметів, речовин, які свідчать про можливе втручання; наявність приховування видимих слідів пошкодження (лічильник та пломби покритті лакофарбовим покриттям).

Зовнішній огляд поверхонь пломби здійснюється для з'ясування таких питань: чи відповідає дана пломба вимогам ДСТУ (матеріал, форма та її розміри); чи навішена досліджувана пломба з дотриманням встановлених правил; загальний стан пломби, а саме характер поверхні (рівна, зі здуттям чи слідами деформації), рельєфного тексту та його зміст, чіткість відображення рельєфу букв тексту (контури штрихів цифр і букв); наявність механічних пошкоджень на зовнішніх поверхнях пломби; міцність кріплення пломби; наявність попередньої підготовки для подальшого втручання в цілісність

пломби перед її встановленням (для пломб з якірним механізмом замикання); відповідність цифр та букв на різних частинах пломби та відстань між ними.

Підкреслено, що у лічильниках слід звертати увагу на цілісність оглядового скла. На зовнішніх краях оглядового скла сліди у вигляді подряпин на корпусі та деформації м'яких частин (країв) оглядового скла свідчать про можливе його знімання. Після зняття пломб обов'язково потрібно перевірити цілісність защіпок, які фіксують оглядове скло на корпусі лічильника. При виявленні деформації (згину) защіпок слід визначити, чи можливе знімання скла без видимих його пошкоджень. При виявленні пошкодження, відсутності або деформації (згину) защіпок можливо дійти висновку про те, що оглядове скло має механічні пошкодження та знімалося (лічильники «Метрікс»). При огляді зовнішніх країв оглядового скла слід звертати увагу на подряпини на краях у місці кріплення оглядового скла з корпусом. Основними ознаками несанкціонованого знімання є опуклість оглядового скла, наявність залишків сторонньої речовини (клею), порушення кріплення, можливість повторного знімання оглядового скла. У разі виявлення таких пошкоджень можлива зупинка облікових коліс лічильника та використання газу без обліку (у лічильниках «Галус»).

Основні сліди пошкоджень виявляються біля встановлення металевої пломби, вони виражені у вигляді хаотично розміщених трас (подряпини), які направлені в напрямку магнітної муфти або шестерень облікового механізму. Велика кількість трас на невеликій площі корпусу свідчить про неодноразове втручання в роботу приладу обліку. Також на корпусі можуть бути сліди пошкоджень у вигляді потертостей, які виражені у відсутності захисного покриття корпусу лічильника. Такі потертості виникають від дії полімерних плівок та направлені в напрямку магнітної муфти або шестерень облікового механізму.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в розробленні теоретичних положень і практичних рекомендацій стосовно використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. До основних з них належать такі:

1. Як важлива складова внутрішньовидової криміналістичної методики розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку спеціальні знання у сфері постачання та обліку природного газу, що використовуються при розслідуванні – це спеціальна термінологія, нормативні акти, технічна документація (у тому числі метрологічні документи), спеціальна література, акти реагування газопостачальних організацій на порушення споживачами встановлених правил використання природного газу.

2. В основу підходу до визначення і характеристики предмета злочинного посягання – природного газу покладено його розуміння як

енергетичного носія, товарної продукції, матеріальної цінності, а отже, йому притаманні ознаки предмета злочину проти власності. Розкрито зміст і можливості використання спеціальних знань про будову, технічні характеристики, принцип роботи приладів обліку для з'ясування способів учинення злочину, які класифіковано: 1) за часом впливу: 1.1) регулярні, для яких характерні порушення визначеного законодавством та нормативними актами порядку, умов і правил користування природним газом; визначеного законодавством та нормативними актами порядку оплат за спожитий природний газ; правил ліцензування й умов діяльності підприємств на ринку енергоносіїв; використання стаціонарно встановлених газових мереж поза обліком; 1.2) разові, а саме: гальмування облікових коліс приладу обліку природного газу; приєднання до газових мереж поза приладом обліку природного газу; порушення цілісності конструкції приладу обліку; 2) за формою впливу: 2.1) механічні – порушення кліматичних умов роботи приладу обліку природного газу шляхом його охолодження або збільшення вологості; порушення герметичності приладу обліку природного газу пошкодженням захисної кришки, оглядового скла. Унаслідок попадання в механізм лічильника різного виду забруднень диск починає повертатися вповільнено або цілком гальмується; механічне гальмування облікових коліс приладу обліку природного газу сторонніми предметами; пошкодження, зривання пломби на приладах обліку природного газу споживача; примусове механічне скидання показань приладу обліку природного газу обертанням у зворотний бік шестерень передавального механізму; 2.2) магнітні – вплив на прилад обліку природного газу сильним зовнішнім постійним магнітним полем; 2.3) під'єднувальні – відкрите підключення до газової мережі, минаючи прилад обліку природного газу: несанкціоноване підключення до газової мережі. Улаштування додаткової газової мережі: прокладання додаткової газової мережі; 3) за об'єктами впливу: 3.1) на прилад обліку природного газу – встановлення додаткових деталей (пружин) в обліковому механізмі; заміна шестерень для зменшення нарахування кубів газу; 3.2) на газову мережу – установлення прихованої газової мережі. Спосіб учинення злочину виявляється у вчиненні певних дій та відображається у виді змін обстановки й інших предметних елементах середовища. Ці зміни містять дані про спосіб, про особу злочинця та свідчать його професійні й злочинні навички.

Охарактеризовано специфічну слідову картину втручання в роботу приладів обліку та здійснено розподіл слідів злочинної діяльності: 1) сліди зміни схеми включення приладу обліку природного газу – відсутність чи порушення пломби на кришці приладу обліку природного газу; уповільнений хід облікових коліс приладу обліку природного газу або його повне гальмування; обертання облікових коліс приладу обліку природного газу в зворотному напрямку (для лічильників старого типу); 2) сліди пошкодження приладу обліку природного газу – наявність у механізмі приладу обліку природного газу споживача бруду; пошкодження оглядового скла приладу обліку природного газу споживача; наявність отвору в полімерних елементах

(корпус, захисна кришка приладу обліку природного газу споживача; наявність сторонніх предметів (шматків дроту, плівки тощо) усередині приладу обліку природного газу споживача; наявність щілини між захисною кришкою і корпусом приладу обліку природного газу споживача; відсутність чи уповільнений темп обертання диску приладу обліку природного газу споживача внаслідок його механічного гальмування; наявність подряпин та нашарувань бруду від дії сторонніх предметів у місці розташування металевої пломби; наявність подряпин та нашарувань бруду від дії сторонніх предметів на деталях під кришкою, що закриває лічильний механізм; наявність відтиснутого оглядового скла (повторного встановлення) в приладі обліку природного газу споживача.

3. За результатами узагальнення матеріалів правозастосовної практики встановлено, що спеціаліст робить припущення та/або виявляє ознаки втручання в роботу приладу обліку (наявність трас у напрямку деталей, що сповільнюють роботу лічильника; наявність сторонніх предметів під кришкою, наскрізні пошкодження полімерних частин кришки; наявність слідів приховування втручання (наявність клею); пошкодження окремих деталей лічильника; потертості та нашарування на деталях лічильника та ін.), надає роз'яснення про механізм втручання (якщо це можливо), здійснює допомогу щодо фіксації та вилучення слідів правопорушення.

4. Криміналістично значущими визначено матеріали відомчої експертизи лічильників газу, які мають орієнтуюче значення для вирішення завдань розслідування, а саме дані й відомості про: 1) участь у проведенні експертизи інженерно-технічних працівників, представників метрологічної організації, які володіють відповідними спеціальними знаннями, представників виробника засобів вимірювальної техніки чи виробника пломби; 2) порядок діяльності комісії: зовнішній огляд, перевірка відповідності місць фактичного розташування пломб місцям, зазначеним в Акті про демонтаж лічильника газу; цілісності та місцезнаходження пломб, а також ознак порушень, зазначених в Акті про зняття лічильника газу; цілісності заводського та повірчого тавра на лічильнику газу; цілісності відлікового механізму та корпусу лічильника газу; цілісності конструктивних елементів вихідного патрубку лічильника газу; наявності сторонніх предметів у середині лічильника газу; відповідності маркування лічильника газу нормативно-технічній документації; 3) підсумковий документ – Акт експертизи лічильника газу, що містить відомості про результати огляду та позачергової повірки лічильника газу; 4) вимоги до реєстрації акта експертизи; 5) дії комісії щодо встановлення причетності споживача до втручання в роботу приладу обліку та його наслідки; 6) складання акта про порушення та його зміст та акта-розрахунку необлікованого (донарахованого) об'єму та обсягу природного газу і його вартості.

5. Діяльність спеціаліста під час проведення огляду лічильників газу включає: огляд різних видів пломб: металеві, мастичні, полімерні пломби з якірним механізмом замикання, пломби-наклейки (можливість повторного

пломбування саморобними пломбувальними лещатами, пошкодження або знищення рельєфних маркувальних позначень на пломбах з метою маскування перевішування пломб, виконаного оригінальними пломбувальними лещатами та ін.); пошук слідів (рельєфне відображення, сліди тиску, ковзання тощо); виявлення ознак відображень плашок пломбувальних лещат чи знарядь; пошук слідів приховування незаконного втручання в роботу приладу обліку.

6. Встановлення факту пошкодження пломб або втручання в роботу лічильника газу здійснюється за допомогою проведення трасологічної експертизи. Метою трасологічної експертизи приладів обліку газу є встановлення фактичного стану приладу обліку газу, можливість проведення певних дій щодо втручання в роботу приладу та обставин, за яких такі дії були проведені. Об'єктами експертизи можуть бути прилади обліку газу зі слідами втручання або без таких, копії слідів, якщо прилад обліку вилучити неможливо, предмети, якими, на думку слідчого, могли бути залишені сліди.

7. Експертиза приладів обліку як дослідження пломб та слідів, що відображаються при несанкціонованому втручанні в роботу облікового механізму лічильників газу, вирішує ідентифікаційні й діагностичні завдання. Об'єктами експертизи можуть бути: лічильники; пломби; пломбувальні лещата, пломби, надані як порівняльний матеріал; знаряддя та інструменти, які використовуються для несанкціонованого знімання та повторного пломбування. Обґрунтовано необхідність дослідження деталей і механізмів, що розташовані під кришкою, яка закриває лічильний механізм, адже основна кількість слідів втручання в роботу лічильного механізму прихована, оскільки технологічні характеристики різних видів лічильників дозволяють втрутитися в роботу приладу обліку без пошкодження одноразових контрольних пристроїв (пломб).

8. Методика криміналістичної експертизи лічильників газу – це система методів, прийомів і технічних засобів, які застосовуються у процесі дослідження одноразових контрольних пристроїв (пломб) та дослідження деталей в вузлів лічильника загалом. Акцентовано на особливостях демонтажу (розрізання) пломби в різних лічильниках щодо недопущення деформації країв пломби та пошкодження рельєфного зображення досліджуваної пломби. Підкреслено значення ілюстративного матеріалу, що додається до висновку експерта (фотознімки, зображення, виконані за допомогою цифрової та розмножувальної техніки, у тому числі з розміткою ознак, зарисування ознак, схеми, креслення, діапозитиви, макети тощо), який робить висновок більш зрозумілим і переконливим. В ілюстративному матеріалі має бути відображено: упакування об'єктів дослідження (можливі порушення упакування); надані об'єкти дослідження; встановлені конкретні властивості (ознаки) об'єктів, зміна їх стану; ознаки об'єктів дослідження, що збігаються або різняться, з розміткою; при нанесенні на зображення зарисування, розмітки нижче розміщують аналогічні зображення, але без зарисування, розмітки (контрольні зображення); розмітка здійснюється по колу за годинниковою стрілкою, починаючи з нижнього лівого кута зображення,

ознак, що збігаються, – барвником червоного кольору; ознак, що різняться – барвником синього кольору; з лівого боку розміщують ілюстрації об’єкта, що ідентифікується, з правого – порівнювального об’єкта.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Хомич Д. О. Порушення та крадіжки при споживанні природного газу. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки. С. 186–190.

2. Хомич Д. О., Гусак А. П. Тактика слідчого огляду під час розслідування викрадень природного газу в газових лічильниках. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 1 (11). Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки. С. 114–118.

3. Хомич Д. О. Добыча и потребление природного газа в Украине, а также способы предупреждения его кражи. *AREA NAUKI. Kwartalne miedzynarodowe czasopismo naukowe. Fundacja Osrodek Rozwoju Kompetencji Akademickich. ORKA. Lublin. Poland*. 2019. С. 16–24.

4. Хомич Д. О. «Слідова картина» викрадення природного газу шляхом маніпуляцій із лічильником. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3 (289). С. 265–269.

5. Хомич Д. О. Вивчення та систематизація способів викрадень природного газу шляхом втручання в роботу приладу обліку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № . С. 336–340.

6. Хомич Д. О. Проблеми використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 107–115.

7. Хомич Д. О., Гусак А. П. Тактика допиту під час розслідування викрадень природного газу шляхом його самовільного використання. *Актуальні питання реформування правової системи: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 1–2 черв. 2018 р.)*. Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки. 2018. С. 112–114.

8. Хомич Д. О. Крадіжка природного газу. *Актуальні питання реформування правової системи: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 14–15 черв. 2019 р.)*. Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки. С. 285–287.

9. Хомич Д. О. Криміналістична характеристика крадіжок природного газу. *Актуальні питання криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 354–357.

10. Хомич Д. О. Можливості використання спеціальних знань при розслідуванні крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ.*

круглого столу (Київ, 19 лют. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 273–276.

11. Хомич Д. Правове регулювання газопостачальної діяльності в Україні. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студ. (Луцьк, 12–13 трав. 2020 р.)*. Луцьк: Вежа-Друк. 2020. С. 459–462.

12. Дослідження лічильників газу: метод. рек. / Гончаров І. В., Гусак А. П., Хомич Д. О. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2020. 36 с.

АНОТАЦІЯ

Хомич Д. О. Використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню актуальних питань використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку. Розкрито поняття і зміст спеціальних знань у сфері постачання та обліку природного газу, їх значення та можливості використання у процесі розслідування крадіжок шляхом втручання в роботу приладів обліку, зокрема щодо встановлення предмета злочинного посягання, способів учинення злочину, слідової картини, особи правопорушника та інших обставин кримінального правопорушення. Охарактеризовано специфіку окремих форм використання спеціальних знань, визначених як найбільш ефективні для виконання завдань розслідування, а саме: консультативна допомога спеціаліста; криміналістичне значення відомчої експертизи лічильників газу; діяльність спеціаліста під час проведення огляду лічильників природного газу. Розкрито особливості проведення трасологічної експертизи приладів обліку газу, зокрема, її засади, завдання, об'єкти, методику. Визначено перелік запитань для вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань трасологічної експертизи.

Ключові слова: спеціальні знання, форми використання спеціальних знань, розслідування, крадіжка природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку, спеціаліст, експерт, судова експертиза.

АННОТАЦИЯ

Хомич Д. О. Использование специальных знаний в расследовании краж природного газа путем вмешательства в работу приборов учета. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертация посвящена исследованию ряда актуальных вопросов использования специальных знаний при расследовании краж природного газа путем вмешательства в работу приборов учета. Раскрыто содержание некоторых специальных понятий (природный газ, поставка природного газа, учет природного газа, газопоставляющая организация, потребитель природного газа, средство измерения, счетчик газа и др.), а также проанализировано систему нормативных документов, имеющих значение для понимания смысла специальных знаний в сфере учета природного газа и возможностей их использования для решения задач расследования краж природного газа путем вмешательства в работу приборов учета.

Обосновано, что установление обстоятельств краж природного газа путем вмешательства в работу приборов учета требует использования специальных знаний о понятии природного газа (как материальной ценности, товарной продукции) деятельности по его поставке и учету, криминалистических, экономических, технических и других специальных знаний.

Выделены и охарактеризованы специфические признаки предмета преступного посягательства, способы совершения краж природного газа путем вмешательства в работу приборов учета, определена характеристика личности преступника с учетом его знаний о работе приборов учета природного газа профессиональных навыков, знаний о конструкции газовых сетей, способе воздействия на газовые сети, газовые счетчики, их составляющие). Обосновано, что специальные знания в сфере поставок и учета природного газа могут быть использованы и при расследовании других преступлений, при совершении которых осуществляется вмешательство в работу приборов учета, в качестве ориентира или прикладных рекомендаций в зависимости от задач уголовного производства.

Сформулированы выводы и криминалистические рекомендации о возможностях использования консультаций специалиста относительно конструкции приборов учета; способов вмешательства в работу приборов учета, что приводит к замедлению или остановке их функционирования, способов выявления таких вмешательств, фиксации следов вмешательства.

Проанализирован порядок назначения и проведения ведомственной (по приказу газоснабжающей организации) экспертизы счетчиков газа с целью получения данных о соответствии средств измерительной техники (пломб) параметрам, определенным их производителями, условиям монтажа и эксплуатации, их целостности и соответствия метрологическим характеристикам, а также для удостоверения в отсутствии других признаков воздействия на средство измерительной техники (пломбу), которые могут свидетельствовать о вмешательстве и искажении результатов измерения.

Раскрыто содержание работы специалиста на примере осмотра счетчиков газа типа «Метрикс», «Галус», «Визар», «Интергаз», «Октава», «Самгаз», ориентированного на выявление повреждений, изменений конструкции, несоответствия пломб и других признаков незаконного воздействия. Определены идентификационные и диагностические задачи экспертизы пломб и следов, которые отображаются при несанкционированном вмешательстве в работу учетного механизма счетчиков газа.

Раскрыто содержание методики криминалистического исследования счетчиков газа, которое состоит из стадий предварительного и детального (раздельного, сравнительного и экспериментального) исследования, оценки результатов и формулирования (оформления) выводов. Методика трассологической экспертизы счетчиков газа – это система методов, приемов и технических средств, применяемых в процессе исследования одноразовых контрольных устройств (пломб) и исследования деталей и узлов счетчика в целом. Обращено внимание на особенности демонтажа (разрезания) пломбы в различных счетчиках по недопущению деформации краев пломбы и повреждения рельефного изображения исследуемой пломбы.

Ключевые слова: специальные знания, формы использования специальных знаний, расследование, кража природного газа путем вмешательства в работу приборов учета, специалист, эксперт, судебная экспертиза.

SUMMARY

Khomych D. O. Use of special knowledge in the investigation of natural gas theft, made by interfering with the operation of metering devices. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Legal Sciences on a specialty 12.00.09 - criminal process and criminology; forensic examination; operational and investigative activities. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to the research of topical issues of using special knowledge during the investigation of natural gas thefts, made by interfering with operation of metering devices. The concept and content of special knowledge in the field of supply and accounting of natural gas, its significance and possibility of usage in the investigation of theft by interfering with the operation of metering devices, in particular to establish the subject of criminal encroachment, methods of committing a crime, traceability, the identity of the offender and other circumstances of the criminal offense are analyzed. The specifics of certain forms of use of special knowledge, defined as the most effective for the tasks of the investigation, are described, namely: expert assistance; forensic significance of gas meters departmental examination; activity of a specialist during the inspection of natural gas meters. The peculiarities of conducting trasological examination of gas metering devices, in particular, its principles, tasks, objects and methods are revealed. The list

of questions for the decision of identification and diagnostic tasks of trasological examination is defined.

Key words: special knowledge, forms of use of special knowledge, investigation, theft of natural gas by interfering in the operation of metering devices, specialist, experts, forensic examination.